

Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ιωάννης Παπαφιλιπόπουλος

Επισκέπτης Υγείας Τ.Ε. – πτυχ. Θεολογίας Α.Π.Θ.

ΜΑ Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών Ε.Α.Π.

Εισαγωγή.

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου υπήρξε η κοιτίδα των σπουδαιότερων πολιτισμών και θρησκειών που επηρέασαν σημαντικά τις πολιτισμικές και κοινωνικές εξελίξεις σε ολόκληρο τον πλανήτη. Η Βαβυλωνιακή θρησκεία, η αρχαία Αιγυπτιακή θρησκεία, ο Ζωροαστρισμός και η λατρεία του Μίθρα είναι μερικές από τις σημαντικότερες θρησκείες που γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν σε αυτήν την περιοχή. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι σε αυτή τη μεριά του πλανήτη γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η μονοθεϊστική σκέψη, η οποία πήρε συγκεκριμένη έκφραση με τον Ιουδαϊσμό. Επίσης, εκεί αναπτύχθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες ώστε να ζυμωθεί η αλήθεια του Ιουδαϊκού μονοθεϊσμού με το οικουμενικό πνεύμα και την εκφραστική δεινότητα του Ελληνικού πνεύματος, γεγονός που αποτέλεσε το κύριο στοιχείο της ταυτότητας του Χριστιανισμού. Ας μην ξεχνούμε, ότι και η νεώτερη μονοθεϊστική θρησκεία, το Ισλάμ, γεννήθηκε και εξαπλώθηκε από τη Μέση Ανατολή. Συνεπώς, πιστεύουμε ότι η μελέτη των πολιτισμών αυτής της περιοχής δεν θα μπορούσε περὰ να αποβεί ενδιαφέρουσα για κάθε μελετητή και φιλομαθή που επιθυμεί να εντυφήσει στις ρίζες του σύγχρονου πολιτισμού.

1. Η υγεία, η αρρώστια και η θεραπεία στο πολιτισμικό περιβάλλον της Μεσοποταμίας.

Υπάρχει σύνδεση των Βιβλικών διηγήσεων με τους μύθους της Μεσοποταμίας, καθώς η δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου, η εικόνα του παραδείσου και του κατακλυσμού, όπως και άλλες διηγήσεις της Π.Δ. θυμίζουν μύθους της Μεσοποταμίας, όπως είναι τα έπη του «Γκιλγκαμές» και της «Δημιουργίας – Ενούμα Ελίσ».¹ Σύμφωνα με την παράδοση, ο Αβραάμ, βασική μορφή της Π.Δ., της Κ.Δ. και του Κορανίου, μετανάστευσε στη γη Χαναάν γύρω στο 2000 π.Χ., προερχόμενος από τη Μεσοποταμία, αρχικά από την Ur και έπειτα από τη Haran.² Μεταξύ του Τίγρη και του Ευφράτη αναπτύχθηκε ήδη από την τρίτη χιλιετία π.Χ. ο πολιτισμός των Σουμερίων, τον οποίο διαδέχθηκαν και συνέχισαν οι σημίτες Ακκάδιοι, ενώ κατά τον 18^ο αιώνα π.Χ. σχηματίστηκαν τα κράτη της Ασσυρίας στον βορρά και της Βαβυλωνίας στο νότο.³

¹ Κ. Ζάρρας, *Λαοί και πολιτισμοί της περιόδου του δεύτερου Ναού*, Αθήνα, Έννοια, 2008, σελ.37-38.

² N.P. Lemche, *Η προϊστορία του Βιβλικού Ισραήλ-Από τις αρχές έως το τέλος του 13^{ου} αι. π.Χ.*, Μετάφραση: Μούρτζιος, Ι., Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1998, σελ.19.

³ M. Eliade, I.P. Couliano, *Λεξικό των Θρησκειών*⁴, Μετάφραση: Γαζής, Ε., Αθήνα, Χατζηνικολής, 1992, σελ.201.

Στον πολυθεϊσμό των Σουμερίων η δημιουργία τακτοποιεί την αρχική κατάσταση του χάους, απουσίαζε η «ex nihilo» κοσμογονία και ο άνθρωπος έγινε για να υπηρετεί τους θεούς. Έτσι, θεωρείται αδύνατος στο μυαλό και ασθενικός στο σώμα.⁴ Γι' αυτό ο Hooke συσχετίζει το προαναφερθέν με την προέλευση της εβραϊκής λέξης για τον άνθρωπο «enosh – עִנּוֹשׁ»⁵, αραβικά: «an-naas - النّاس»⁶, από μια ρίζα που σημαίνει «ασθενικός».⁷ Στις απαρχές του κόσμου υπήρχε ο επίγειος κήπος «Ντιλμούν», όπου ήταν άγνωστη η αρρώστια και ο θάνατος.⁸ Στη σημιτική παραλλαγή των σουμερικών μύθων, η «Ντιλμούν» έγινε η κατοικία των αθανάτων. Μετά το θάνατο το πνεύμα ζούσε στον κόσμο της αθλιότητας, γι' αυτό οι άνθρωποι ζητούσαν από τους θεούς εφήμερα υλικά αγαθά, υγεία και μακροβιότητα.⁹

Η θεραπευτική των Σουμερίων αποτελούσε ένα συνδυασμό ορθολογιστικών, θρησκευτικών και μαγικών στοιχείων. Επειδή πίστευαν ότι το ήπαρ αποτελούσε το συλλεκτικό κέντρο του αίματος και το κέντρο της ζωής, ήταν διαδεδομένη η ηπαροσκοπία των ζώων, η οποία επηρέαζε αρκετές πτυχές της ζωής τους. Συχνά συνόδευαν την εξέταση του ασθενή και τη χορήγηση καταποτίων, υποκλισμών και κόνεων με φυλαχτά, προσευχές και την εξέταση του ωροσκοπίου του αρρώστου. Πολλοί θεοί των λαών της Μεσοποταμίας διέθεταν και θεραπευτικές ιδιότητες, όπως ο Εά, ο Σιν, ο Μαρδούκ, ο Ναμπούκ και ο Νιγκιοζίντα ο οποίος είχε για σύμβολο δύο δράκοντες και δυο φίδια τυλιγμένα γύρω από μια ράβδο. Η θεά Γιούλα ήταν η «μεγάλη ιατρός», όμως διέθετε την ικανότητα να προκαλεί ασθένειες, θάνατο ή και ανάσταση, ενώ πίστευαν ότι οι διάφοροι θεοί θεραπευτές έδιναν οδηγίες για θεραπείες.¹⁰

Οι Βαβυλώνιοι πίστευαν ότι οι θεοί κράτησαν την αθανασία για τους ίδιους, ενώ η μοίρα της ανθρωπότητας ήταν η δυστυχία και η αρρώστια.¹¹ Την ιατρική στους Βαβυλώνιους την ασκούσαν ιερείς, οι οποίοι «λογοδοτούσαν» μόνον στους θεούς σε αντίθεση με τους χειρουργούς που, σύμφωνα με τον κώδικα του Χαμουραμί, υπόκειντο στον έλεγχο της πολιτείας και υποβάλλονταν σε ποινές σε περίπτωση αποτυχημένης θεραπείας. Η ιατρική εκπαίδευση γινόταν στους «Οίκους Ζωής», που αποτελούσαν εξαρτήματα των μεγάλων ναών. Υπάρχουν περιγραφές αρκετών ασθενειών και φαρμακευτικών μέσων όπως το λάδι, το κερύ, το

⁴ S.H. Hooke, *όπ.π.*, σελ. 21-28.

⁵ *Oxford English-Hebrew Dictionary*, Oxford, Oxford University Press, 1998. σελ.428.

⁶ M. Gaafar, J. Wightwick, *Arabic Compact: English-Arabic/Arabic-English*⁷, New York, Hippocrene Books INC, 2009, σελ.171.

⁷ S.H. Hooke, *όπ.π.*, σελ.28.

⁸ «*Η χώρα Ντιλμούν είναι μέρος αγνό, [...] καθαρό, [...] λαμπερό, [...] ο άρρωστος στα μάτια δεν λέει 'με πονάν τα μάτια μου', ο άρρωστος στο κεφάλι δεν λέει 'μου πονάει το κεφάλι', η γριά γυναίκα εδώ δεν λέει 'είμαι γερόντισσα' κι ο ηλικιωμένος δεν λέει 'είμαι γέρος' [...] ο θρηνωδός δεν φωνάζει*», S.H. Hooke, *όπ.π.*, σελ.123-124.

⁹ Π.Σ. Μανιάτης, *Ιστορία της Ιατρικής-Από τους προϊστορικούς χρόνους έως σήμερα*, Καισαριανή, Εντός, 2002, σελ.39.

¹⁰ Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.41-42.

¹¹ S.H. Hooke, *όπ.π.*, σελ.60.

γάλα, τα κρεμμύδια, ο οίνος, ο ζύθος και η κάνναβις,¹² ενώ για την επίτευξη γονιμότητας και για την θεραπεία των ασθενειών, ο λαός κατέφευγε σε ξόρκια, τα οποία περιλάμβαναν την επίκληση κάποιου θεού και την συγχώρεση των αμαρτιών του αιτούντος.¹³ Για παράδειγμα, η επίκληση της επωδού, που αναφέρεται στο μύθο της δημιουργίας, από τον οδοντίατρο, αντιμετώπιζε το «σκουληκι» του πονόδοντου με τη θεϊκή αρωγή.¹⁴

2.Η θεώρηση και η διαφύλαξη της υγείας στην αρχαία Αιγυπτιακή θρησκεία.

Ήδη από το 7000 π.Χ. εμφανίζεται η εγκατάσταση σε μόνιμους οικισμούς στην Αίγυπτο, ενώ ο κυρίως Αιγυπτιακός πολιτισμός αρχίζει το 3100 π.Χ. με την ενοποίησή της Αιγύπτου από τον Menes και συνεχίζεται ως την κατάκτηση από τους Πέρσες και τον Μέγα Αλέξανδρο το 525 και 332 π.Χ. αντίστοιχα.¹⁵ Στενή είναι η σχέση του Βιβλικού Ισραήλ με την Αίγυπτο, καθώς η παρουσία των Ισραηλιτών στην Αίγυπτο διαρκεί από τον 17^ο έως τον 13^ο αιώνα π.Χ. περίπου.¹⁶ Άλλωστε, παρατηρούνται αρκετά παράλληλα μεταξύ αιγυπτιακών θρησκευτικών και Βιβλικών κειμένων, όπως είναι ο ύμνος στον θεό ήλιο της εποχής Amarna με τον Ψαλμό 104¹⁷, ενώ η «Σοφία του Φθαχοτέπ» της 5^{ης} δυναστείας και η «Σοφία του Αμενεμοπέ» του Νέου Βασιλείου θυμίζουν το πνεύμα και το περιεχόμενο του βιβλίου των Παροιμιών της Π.Δ.¹⁸

Οι Αιγύπτιοι θεωρούσαν ότι το αίμα και το πνεύμα αποτελούσαν την αιτία της ζωτικής δραστηριότητας και ότι η εμφάνιση των ασθενειών είχε σχέση με τον λανθασμένο συσχετισμό αυτών των δύο. Πίστευαν στον αποκαλυπτικό χαρακτήρα της ιατρικής και στην θεραπευτική δύναμη των θεών όπως ήταν ο Θοθ, ο Ρα, η Σεκμέντ, προστάτιδα των ιατρών, καθώς και η Μάσκετ, η οποία ήταν προστάτιδα των μαιών. Ο Όσιρις, ως νικητής του θανάτου και δικαστής των νεκρών, συμβόλιζε την αναγέννηση. Δεν έλειψε και η περίπτωση της θεοποίησης του ιατρού Ιμχοτέπ, ο οποίος έζησε την τρίτη χιλιετία π.Χ. και κατά την ελληνιστική περίοδο ταυτίστηκε με τον Ασκληπιό και έμεινε γνωστός ως Ιμούθης. Οι ναοί στέγαζαν ιατρικές σχολές και θεραπευτήρια, όπως υπήρξε ο ναός της Ντέτερα ο οποίος περιλάμβανε ακόμη και μαιευτήριο με χωριστές αίθουσες τοκετών και νεογνών. Οι θεραπείες τελούνταν από τους ιερείς, οι οποίοι

¹² Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.43-44.

¹³ M. Eliade, I.P. Couliano, *όπ.π.*, σελ.203.

¹⁴ «Αφού ο Ανού δημιούργησε τον ουρανό, ο ουρανός δημιούργησε τη γη, η γη δημιούργησε τα ποτάμια, τα ποτάμια δημιούργησαν τα κανάλια, τα κανάλια δημιούργησαν τη λάσπη, και η λάσπη δημιούργησε το σκουλήκι, το σκουλήκι πήγε κλαίγοντας στον Σαμάς, τα δάκρμά του κύλαγαν μπροστά στον Εά: 'Τι θα μου δώσεις για πιοτί;' 'Θα σου δώσω το ώριμο σύκο και το βερίκοκκο'. 'Σε τι θα μου φανούνε χρήσιμα ετούτα; [...]' Σήκωσε με ψηλά και ανάμεσα στα δόντια και στα ούλα θα ροκανίζω τις ρίζες τους'. [Οδηγία στον οδοντίατρο: 'Κάρφωσε την περόνη στην κουφάλα και πρόσβαλε τη ρίζα του'.] 'Επειδή τόλμησες να ζεστομίσεις τέτοιες βρυσίδες σκουλήκι! Είθε ο Εά να σε συνθλίψει με τη δύναμη του χεριού του'», S.H. Hooke, *όπ.π.*, σελ.65.

¹⁵ S.A. Nigosian, *World Religions-A Historical Approach*³, Boston, Bedford/St. Martin's, 2000, σελ.163-164.

¹⁶ Βλ. «Παράρτημα» στο *Η Αγία Γραφή-Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα*, Αθήνα, Ελληνική Βιβλική Εταιρία, 2003, σελ.62.

¹⁷ Δ. Καϊμάκης, *Ψαλώ τω Θεώ μου-Υπόμνημα σε εκλεκτούς ψαλμούς*, Θεσσαλονίκη, SIMBO, 1996, σελ.80-84.

¹⁸ M. Eliade, I.P. Couliano, *όπ.π.*, σελ.28.

είχαν αυστηρή ιεραρχία και ασχολούνταν κυρίως με την παθολογία, τους ιατρούς – μάγους, που χρησιμοποιούσαν εξορκισμούς, και τους θεραπευτές. Αξίζει να αναφερθεί ότι η ατομική καθαριότητα των ιερέων – ιατρών ήταν αυστηρά καθορισμένη και θυμίζουν τις ανάλογες πρακτικές που περιγράφονται στο Λευιτικό και στο Κοράνιο.¹⁹

Οι μέθοδοι θεραπείας περιλάμβαναν την υποβολή του ασθενή, καθώς επιβαλλόταν σε αυτόν η σιωπή και η απομόνωση έως ότου δει το «θεραπευτικό όνειρο», ή την λουτροθεραπεία, «βαφτίζοντάς» τον σε νερό που είχε περάσει πάνω από το άγαλμα του θεραπευτή θεού.²⁰ Επίσης, υπήρχε μεσολάβηση των ίδιων των ιερέων στην παροχή ιατρικών χρησμών, καθώς οι ιερείς μιλούσαν στους ασθενείς κρυμμένοι μέσα σε θόλους ή από μυστικούς σωλήνες που βρίσκονταν στα αγάλματα των θεραπευτών θεών.²¹ Χρησιμοποιούνταν διάφορα φάρμακα τα οποία αποτελούσαν το αποτέλεσμα της διαχρονικής παρατήρησης της επίδρασης των διαφόρων οργανικών, φυτικών και ζωικών ουσιών πάνω στον άνθρωπο, ενώ δεν έλειπαν και τα ξόρκια, γραμμένα σε πάπυρο ή όστρακα, τα οποία χρησιμοποιούνταν σε ναούς ή κατοικίες και είχαν ως σκοπό την εκδίωξη των βλαβερών πνευμάτων από τα σώματα των ασθενών. Οι Αιγύπτιοι ακολουθούσαν συγκεκριμένες υγειονομικές οδηγίες, φρόντιζαν για την υγιεινή διατροφή και τον ευπρεπισμό τους, ενώ χρησιμοποιούσαν και φωτοπροστατευτικά καλλυντικά.²²

Η αριστοκρατική δομή της αιγυπτιακής κοινωνίας και οι έντονες διακρίσεις μεταξύ των ευπόρων και των φτωχότερων τάξεων προκάλεσαν την διαμόρφωση ενός συστήματος κοινωνικής πρόνοιας. Το ιερατείο και οι άρχοντες στήριζαν τους φτωχούς, προστατεύοντάς τους από την έντονη εκμετάλλευση. Η ίδια φιλανθρωπική διάθεση ίσχυε και για τις υπόλοιπες ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες, όπως ήταν οι χήρες, τα ορφανά, οι ηλικιωμένοι, οι άστεγοι και οι περιπλανώμενοι ξένοι. Οι ναοί πρόσφεραν φιλοξενία, τροφή και άσυλο σε όσους είχαν ανάγκη. Οι πράξεις αγαθοεργίας δεν αποσκοπούσαν μονάχα στην κοινωνική δημοφιλία του ευεργέτη, αλλά, σύμφωνα με την αιγυπτιακή θρησκεία, έπαιζαν ρόλο και κατά την ώρα της τελικής αξιολόγησης, η οποία ακολουθούσε μετά το θάνατο. Ο Risse υποστηρίζει ότι η αρχαία αιγυπτιακή τακτική της παροχής φαγητού στους πεινασμένους, ρουχισμού στους μη έχοντες και ίασης στους ασθενείς και τους ανάπηρους, επηρέασε το Βιβλικό Ισραήλ και εξελίχθηκε σε κεντρικό άξονα της ιουδαϊκής και χριστιανικής κοινωνικής πρόνοιας.²³

3. Η έννοια της υγείας στους αργαίους Πέρσες και στον Ζωροαστρισμό.

¹⁹ Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.46-57.

²⁰ Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.50.

²¹ M. Eliade, I.P. Couliano, *όπ.π.*, σελ.27.

²² Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.52.

²³ G.B. Risse, *Η ιστορία των νοσοκομείων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Αρχιπέλαγος, 2009, σελ. 65.

Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, ο Ζωροαστρισμός εμφανίστηκε στην Περσία κατά τον 7^ο αιώνα π.Χ., ενώ ως ενιαία θρησκεία επικράτησε από τον 3^ο αιώνα π.Χ. Οι Πέρσες και η θρησκεία τους ήταν αρκετά γνωστή τόσο στο Βιβλικό Ισραήλ, όσο και στην προϊσλαμική Αραβία. Ας μη λησμονείται ότι οι μουσουλμάνοι Άραβες ήταν αυτοί που κατέλυσαν την αυτοκρατορία των Σασσανιδών το 651 π.Χ. Μάλιστα, σημεία αφετηρίας για την ανάπτυξη ενός εποικοδομητικού διαλόγου μεταξύ του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού, του Ισλάμ και του Ζωροαστρισμού μπορούν να αποτελέσουν οι ανάλογες, αν και διαφορετικού σκοπού, αναφορές στον Θεό και στον σατανά, στους αγγέλους και στους δαίμονες, στον παράδεισο και στην κόλαση, στην ατομική και εσχατολογική κρίση, στην προσμονή του Μεσσία, στα φυσικά φαινόμενα κατά το «τέλος του κόσμου» και στην ανάσταση του σώματος.²⁴

Ο Ζωροαστρισμός κινείται προς την κατεύθυνση του μονοθεϊσμού με έντονο το στοιχείο του δυϊσμού.²⁵ Ο ανώτατος Θεός, ο Αχούρα Μάζντα, ο οποίος είναι από τη φύση του αγαθός, δημιούργησε το σύμπαν και τον άνθρωπο χορηγώντας του ζωή, νου και συνείδηση και είναι δωρητής κάθε υλικού αγαθού και πνευματικής ευλογίας, ενώ ο Αχριμάν δημιούργησε τις «κακές δυνάμεις» ενάντια σε κάθε τι αγαθό. Έτσι, ολόκληρος ο ορατός κόσμος συνίστατο από ζεύγη αντιμαχόμενων στοιχείων, γεγονός που επηρέαζε και την υγεία, καθώς παρατηρούνταν τα ζεύγη «ζωή / θάνατος», «υγεία / αρρώστια» και «καθαρό / ακάθαρτο».²⁶ Σύμφωνα με την αρχαία Ιρανική θρησκεία, οι νεκροί θα ανασταίνονταν για να συμμετάσχουν στην τελική κρίση. Όσοι ξεπερνούσαν το στάδιο αυτό θα συνέχιζαν να ζουν πάνω στη γη, η οποία θα έχει μετατραπεί σε έναν τόπο, όπου δεν θα υπάρχει θλίψη, αρρώστια και θάνατος.²⁷

Οι Πέρσες είχαν ένα «φυσικο – φιλοσοφικό» σύστημα, σύμφωνα με το οποίο η ύπαρξη του ανθρώπου εξαρτιόταν από τα στοιχεία του ήλιου, της γης, του αέρα και του νερού. Η υγεία του ανθρώπινου οργανισμού ρυθμιζόταν από την ισορροπία μεταξύ τεσσάρων «χυμών» που ήταν η χολή, το μαύρο, το άσπρο και το κόκκινο αίμα. Το ήπαρ θεωρείτο ως το κέντρο των παθών. Πίστευαν σε δύο είδη φωτός, του ορατού, το οποίο προερχόταν από τον ήλιο και τη φωτιά, και του αοράτου, το οποίο πήγαζε από τα φυτά και τα ζώα και είχε θεμελιώδη σημασία για την διατήρηση της ψυχικής ισορροπίας. Αναγνωρίζονταν κάποια ορθολογικά αίτια των ασθενειών, όπως ήταν η κατάχρηση τροφής, ο υποσιτισμός, οι κακής ποιότητας τροφές, καθώς και η κατάχρηση της εργασίας, της ανάπαυσης και της σεξουαλικής δραστηριότητας. Βέβαια, η γενική αιτία οποιαδήποτε ασθένειας αναγόταν σε θεϊκή ή δαιμονική επέμβαση, όπως ήταν η αντίληψη ότι η έμμηνος ρύση οφειλόταν σε κάποιο πονηρό πνεύμα, γι' αυτό και βασάνιζαν την

²⁴ S.A. Nigosian, *όπ.π.*, σελ.216-228.

²⁵ M. Eliade, I.P. Couliano, *όπ.π.*, σελ.123.

²⁶ S.A. Nigosian, *όπ.π.*, σελ.222-224.

²⁷ Δ. Καϊμάκης, *Η Ανάσταση των νεκρών στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη, SIMBO, 1994, σελ.77.

αιμορροούσα γυναίκα ώσπου να εξέλθει. Ο Αχούρα θεωρούνταν ο θεραπευτής κάθε ασθένειας και η Αμερτάπ η θεά της μακροζωίας. Αυτή κατείχε έναν κήπο όπου στο κέντρο του υπήρχε το «δέντρο της αθανασίας» το οποίο θεράπευε κάθε ασθένεια. Των επιβλαβή ζώα για την υγεία του ανθρώπου, όπως ο σκορπιός, το φίδι και η σαύρα, ήταν δημιουργήματα του Αχριμάν.²⁸

Πρέπει να τονιστεί ότι ο Ζωροαστρισμός, στα πλαίσια του αυστηρού δυϊσμού του, έδινε ιδιαίτερη σημασία στη διάκριση «καθαρού – ακαθάρτου», καθώς το καθαρό αντιπροσωπεύει το αγαθό, ενώ το ακάθατο υποδηλώνει το κακό. Οι τελετές καθαρισμού του Ζωροαστρισμού αποσκοπούσαν στην υποταγή του κακού και στην αναστολή της δράσης του πόνου και του θανάτου έως την τελική νίκη της τελειότητας και της αθανασίας. Έτσι, θεωρούνταν ακάθαρες διάφορες σωματικές ουσίες και βιολογικά υγρά, όπως είναι οι τρίχες, τα νύχια, η επιδερμίδα, η αναπνοή, το σίελο, το αίμα, τα ούρα, το σπέρμα και η έμμηνος ρύση. Γι' αυτό δινόταν σημασία στην ατομική υγιεινή, στην περιποίηση του σώματος, της κόμης, καθώς και στην σχολαστική προστασία της τροφής, των μαγειρικών σκευών, του ιματισμού, και της οικίας από τη μόλυνση με μιάρές ουσίες.²⁹ Έτσι, ευνοήθηκε η ανάπτυξη πρακτικών μεθόδων υγιεινής και προληπτικής ιατρικής, όπως ήταν η πρόληψη της εξάπλωσης των επιδημιών, ιδιαίτερα της πανώλης και της λέπρας, η οποία πραγματοποιούνταν με την απομόνωση των ασθενών, καθώς και η παροχή οδηγιών διαβίωσης των οικόσιτων ζώων. Επίσης, σε περίπτωση θανάτου κάποιου που έπασχε από μεταδοτική νόσο καίγονταν τα ρούχα και τα υπάρχοντα του, ενώ αποφευγόταν η ταφή, διότι επικρατούσε η άποψη ότι θα μολυνόταν το έδαφος.³⁰ Οι αντιλήψεις αυτές, ίσως θυμίζουν τις διατάξεις καθαρότητας της Π.Δ. και τους κανόνες καθαριότητας που αναφέρονται στο Κοράνιο. Όμως, έχοντας υπόψη όλα τα προαναφερθέντα θα είναι δυνατό σε κάποιον να κατανοήσει την επαναστατικότητα του Χριστιανισμού συνδέοντας το πρόσωπο του ίδιου του Χριστού με την απόλυτη υγεία, την ίαση και τη ζωή. Έτσι, ο χριστιανός δεν αγωνιά στο να τηρήσει συγκεκριμένες εντολές, αλλά στο να ομοιάσει στον ίδιο τον Χριστό.

²⁸ Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.61-63.

²⁹ S.A. Nigolian, *όπ.π.*, σελ.230-232.

³⁰ Π.Σ. Μανιάτης, *όπ.π.*, σελ.64.